

ความสำคัญต่อกลุ่ม

เปรียบเทียบ

ไทย - ญี่ปุ่น

ผศ. ชุติ มณีพฤษ*

กล่าวกันว่าในการพัฒนาประเทศไม่จำเป็นที่จะเป็นการพัฒนา
ด้านสังคม เศรษฐกิจหรือเทคโนโลยี ปัจจัยหลักต้นที่สำคัญปัจจัย
หนึ่งก็คือค่านิยมของคนภายในประเทศ ได้มีผู้ทำการศึกษาและ
อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดย
ศึกษาค่านิยมที่เป็นอยู่ในสังคมนั้นมีผลอย่างไรบ้างต่อการสะสม
ทุน การทำงานอย่างเป็นระบบและขยันหมั่นเพียร การร่วมมือกัน
เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย และการริเริ่มใหม่ ๆ บทความนี้
มิได้มีความทะเยอทะยานถึงระดับดังกล่าว สิ่งที่ต้องการศึกษาในที่
นี้คือค่านิยมของสังคมญี่ปุ่น ในช่วง Tokugawa และสิ่งที่ทำให้เกิด
ค่านิยมดังกล่าว

ค่านิยมในที่นี้หมายถึงสิ่งที่คนในสังคมปรารถนา เพราะเชื่อ
ว่าสิ่งนั้นจะเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสวัสดิการแก่สังคม พฤติกรรม
ของคนในสังคมจะเป็นตัวสะท้อนค่านิยมของสังคม ทั้งนี้โดยมี
สมมุติฐานว่าพฤติกรรมของแต่ละคนย่อมสอดคล้องกับค่านิยม
ของสังคมในฐานะที่แต่ละคนเป็นสมาชิกของสังคม

การศึกษาค่านิยมในสังคมอาจศึกษาได้ทั้งค่านิยมของสังคมโดยรวมและค่านิยมของคนในแต่ละชนชั้น แต่ละกลุ่มของสังคม ดังเช่น Yoshihara ได้ศึกษาค่านิยมของคนญี่ปุ่นในสมัย Tokugawa โดยแยกพิจารณาค่านิยมของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งได้แก่ค่านิยมของชนชั้นนักรบ ค่านิยมของชนชั้นพ่อค้า และค่านิยมของชาวนา แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในแง่ส่วนรวมมากกว่า มีงานเขียนและงานวิจัยหลายชิ้นได้กล่าวถึงค่านิยมหลายอย่างในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งเคยมีมา ในอดีตและได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน และให้ข้อสรุปที่ค่อนข้างจะชัดเจนว่าค่านิยมที่เด่นชัดและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนญี่ปุ่นจนถึงปัจจุบันก็คือ ความสำนึกต่อกลุ่ม (group consciousness) ความสำนึกต่อกลุ่มเป็นพื้นฐานของการจัดระเบียบทางสังคมของญี่ปุ่นในลักษณะที่ว่าคนทุกคนมีความรู้สึกต้องการที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และเมื่อได้เป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นแล้วจะต้องผูกพัน ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อความเจริญก้าวหน้าและความคงอยู่ของกลุ่ม กลุ่มจะมีความสำคัญเหนือกว่าบุคคล ดังนั้นสมาชิกของกลุ่มจะต้องเสียสละเพื่อกลุ่มในแต่ละกลุ่มจะมีการกำหนดเป้าหมาย กำหนดหน้าที่สำหรับสมาชิกแต่ละคน หน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละคนจะแตกต่างกันไปตามสถานภาพของคนในกลุ่มนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มมีนักสังคมวิทยาบางคนเรียกว่า เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง หรือความสัมพันธ์ตามลำดับชั้น (vertical or hierarchical relationship) กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่มากับผู้น้อย ซึ่งผู้น้อยจำที่จะต้องเชื่อฟังและจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็มีความรับผิดชอบที่จะต้องดูแลผู้น้อยและปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้น้อย ความจงรักภักดีต่อกลุ่มทำให้ทุกคนทุ่มเทและอุทิศตนให้กับกลุ่มอย่างเต็มที่ Chie Nakane กล่าวว่า ความจงรักภักดีต่อ

กลุ่มในญี่ปุ่นเข้มข้นมากแม้ในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าเวลาคนญี่ปุ่นแนะนำตัวเอง จะแนะนำว่าตนทำงานอยู่บริษัทนั้นบริษัทนี้ แทนที่จะบอกชื่อสกุลเลย แสดงให้เห็นถึงความผูกพันของคนญี่ปุ่นที่มีต่อกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก อยู่จนสามารถบดบังความสำคัญของตนเอง

การรวมกลุ่มและความจงรักภักดีต่อกลุ่มนี้เกิดขึ้นและมีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาช้านาน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่านับแต่มีสถาบันครอบครัว ระบบครอบครัว (ie system) ทำให้คนญี่ปุ่นอยู่รวมกันและมีการสืบทอดกันอย่างต่อเนื่อง การจัดระเบียบในครอบครัว ก็คือหัวหน้าครอบครัว (ซึ่งมักจะเป็นผู้ชาย) เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในบ้าน เขาจะเป็นคนตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการทุกด้าน ในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิตหรือการบริโภค ทุกคนจะต้องเชื่อฟังหัวหน้าครอบครัว ความหมายของครอบครัวในสังคมญี่ปุ่นจะแตกต่างจากสังคมอื่น ๆ การเป็นครอบครัวจะถือการอยู่ร่วมกันเป็นเกณฑ์ ถึงแม้ว่าจะเป็นคนอื่นที่มีได้สืบทอดเลือดเดียวกันก็ตาม เช่นอาจจะเป็นลูกบุญธรรม หรือลูกเขย ลูกสะใภ้ เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันจะถือเป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน ลูกชายคนโตจะเป็นคนที่สืบทอดมาจากหัวหน้าครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว และหากเขาแต่งงานเขาจะยังคงอยู่กับพ่อแม่ ไปด้วยต่อไป ในขณะที่ลูกชายคนอื่น ๆ หากแต่งงานไปแล้วจะต้องแยกตัวออกไปตั้งครอบครัวใหม่ แต่ก็ยังผูกพันอยู่กับครอบครัวของพ่อแม่ การเลี้ยงดูลูกของครอบครัวญี่ปุ่นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและพึ่งพากัน แม้ญี่ปุ่นจะเลี้ยงลูกแบบทะนุถนอมและตามใจ ซึ่งมีส่วนทำให้เด็กรู้สึกต้องการความอบอุ่นและพึ่งพา แต่ในขณะเดียวกันลูกจะยอมรับอำนาจของแม่ด้วย ด้วยเหตุนี้เมื่อเติบโต คนญี่ปุ่นจึงมีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มกันและในขณะเดียวกันก็จะยอมปฏิบัติตามกลุ่ม และระบบครอบครัวดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับการจัด

รูปองค์การทางสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นบริษัท หรือ รัฐบาลก็ตาม

รัฐบาลในสมัยของ Hideyoshi ได้อาศัยระบบ ครอบครัวเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารงานระดับ ท้องถิ่นและเท่ากับเป็นการทำให้ความสำนึกและความจงรัก ภักดีต่อกลุ่มให้เข้มข้นยิ่งขึ้น กล่าวคือหลังจากการ สืบราชที่ดินในระหว่าง 1582-1589 ได้มีการแบ่งครัว เรือนออกเป็นหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่งจะมีประมาณ 50 ครัวเรือน แต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าหมู่บ้านซึ่งได้รับการ แต่งตั้งหรือเลือกตั้ง แต่โดยมากจะมีการสืบมรดกตกทอด หัวหน้าหมู่บ้าน จะทำการปกครองหมู่บ้านโดยคำแนะนำ ของเจ้าหน้าที่รัฐบาล ในหมู่บ้านยังมีคณะบุคคลทั้ง 5 (Gonin-gumi) ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัว 5 คน ทำหน้าที่รับผิดชอบงานของหมู่บ้านทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น การเก็บภาษีส่งให้กับรัฐบาล การรับรองการแต่งงาน การรับมรดก การทำสัญญาซื้อขาย ฎี๋ยม นอกจากนั้นยัง ต้องทำหน้าที่ดูแล และรับผิดชอบการกระทำต่าง ๆ ของ สมาชิกในกลุ่มด้วย ดังนั้นหมู่บ้านจึงกลายเป็นหน่วยการ ปกครองระดับท้องถิ่นซึ่งรัฐบาลใช้สำหรับควบคุมหมู่บ้าน ทั้งในด้านการปกครองและเศรษฐกิจ และสร้างความรู้สึก เป็นกลุ่มให้เกิดขึ้น เพราะคนในหมู่บ้านต้องรับผิดชอบ ต่อกัน

นอกจากลักษณะของการจัดรูปการปกครองแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นอีกที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่ม เช่นสภาพ เศรษฐกิจของหมู่บ้าน และความเชื่อในลัทธิชินโต เป็นต้น การที่แต่ละหมู่บ้านประกอบอาชีพด้านการเกษตรโดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว ทำให้ต้องมีการจัดระบบการ ชลประทานโดยอาศัยความร่วมมือของสมาชิกในหมู่บ้าน นอกจากนั้นการใช้ปุ๋ยจากดินไม้ไผ่หมัก ความต้องการไม้ สำหรับก่อสร้าง หรือเป็นเชื้อเพลิง ทำให้ต้องมีการดูแล เกี่ยวกับการใช้ป่าซึ่งถือว่าเป็นสมบัติของส่วนรวม ดังนั้น

การร่วมมือกันทำงานจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ความเชื่อในลัทธิชินโต ซึ่งมีธรรมเนียมนับถือ ธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ หิน ดวงอาทิตย์ และมีการนับถือผี ได้แก่ผีบรรพบุรุษ ผีประจำหมู่บ้าน ตำบล เป็นต้น การ เคารพนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน หรือผีประจำหมู่บ้าน เดียวกัน จึงทำให้ความผูกพันของคนในหมู่บ้านแน่นแฟ้น ยิ่งขึ้น

ข้อนำสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่งของระบบครอบครัว ญี่ปุ่นก็คือลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง กล่าวคือ ผู้น้อยจะต้องเชื่อฟังและภักดีต่อผู้ใหญ่ ความสัมพันธ์ใน ลักษณะดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิขงจื้อ ซึ่งญี่ปุ่น รับเอาความเชื่อนี้จากจีน

ความรู้สึกรักภักดีต่อกลุ่มและความสัมพันธ์ใน แนวดิ่งตามลำดับมีความเกี่ยวข้องและถูกใช้เป็นเครื่องมือ ในการพัฒนาสังคมญี่ปุ่นอย่างไร ได้มีงานเขียนจำนวน ไม่น้อยที่ระบุว่าค่านิยมดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ผู้ นำญี่ปุ่นใช้ในการรักษาเสถียรภาพทางการเมือง การค้า ประเทศให้แข็งแกร่งทั้งในด้านทหารและส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ

การที่คนญี่ปุ่นทุกคนเกิดมาโดยแต่ละคนจะได้รับ การปฏิบัติแตกต่างกันตามฐานะ และในขณะเดียวกัน มีความผูกพันที่จะต้องอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน ความคิดและหลักการนี้เริ่มใช้ในครอบครัว แต่ต่อมา ได้ขยายไปใช้ในระดับหมู่บ้าน และในที่สุดก็ถูกนำมาใช้ กับระดับประเทศ โดยนัยดังกล่าว ประเทศก็คือครอบครัว และจักรพรรดิก็คือหัวหน้าครอบครัว พระราชวังของ พระองค์ถือว่าเป็นศาลประจำบ้าน หรือประจำหมู่บ้าน เมื่อผสมผสานกับลัทธิชินโตซึ่งมีความเชื่อในธรรมชาติ จักรพรรดิเป็นผู้ที่สืบสายเลือดมาจากดวงอาทิตย์โดยมิได้ ขาดสาย จึงถือว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง เมื่อเป็น เช่นนี้หน้าที่ของคนญี่ปุ่นก็คือจะต้องเชื่อฟังและจงรักภักดี

ต่อจักรพรรดิ และจะทำทุกอย่างเพื่อประเทศชาติอันมี จักรพรรดิเป็นประมุข นอกเหนือไปจากความรู้สึกรักชาติ แล้ว ความสัมพันธ์ในแนวตั้งตามลำดับชั้น ซึ่งทำให้สังคม ญี่ปุ่นเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นเป็นผู้น้อยและผู้ใหญ่ ทำให้คนญี่ปุ่นเป็นคนที่ยอมปฏิบัติตามประเพณีและจำนน ต่ออำนาจ (submission to authority) ด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลในทุกยุคสมัยจึงพยายามรักษาไว้ซึ่งค่านิยมดังกล่าว เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบายให้คนในประเทศได้ ปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ดังเช่นตัวอย่างของคณะบุคคลทั้ง 5 ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองจัดตั้งขึ้นโดยอาศัย หลักการของระบบครอบครัว และต่อมาในสมัย Tokugawa โชกุนซึ่งต้องการรวมศูนย์การปกครองก็พยายาม เน้นค่านิยมของความจงรักภักดี โดยการส่งเสริมและเผยแพร่ลัทธิขงจื้อ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังไม่ละทิ้งหลักการที่ว่าจักรพรรดิเป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นผู้อยู่ใน สถานะสูงสุดที่คนในประเทศจะต้องเชื่อฟัง และจงรักภักดี ฉะนั้นความมีเสถียรภาพของรัฐบาลญี่ปุ่นในสมัย Tokugawa เป็นเวลากว่า 250 ปี ส่วนหนึ่งเกิดจากค่านิยมนี้มีผู้ กล่าวว่าคุณลักษณะการยอมจำนนต่ออำนาจหรือผู้ที่เหนือกว่า ตลอดจนการรักษาระเบียบประเพณีอย่างเคร่งครัด น่าจะเป็นปฏิปักษ์กับความคิดริเริ่ม แนวการเปลี่ยนแปลง ในสังคม แต่ในอีกแง่หนึ่งลักษณะดังกล่าวจะเป็นแรง ผลักดันมหาศาลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมหากได้มีการชี้นำไปในทิศทางที่ต้องการ ตัวอย่างดังกล่าวนี้เห็นได้ชัด เมื่อได้มีการรื้อฟื้นลัทธิชินโตและอำนาจสูงสุดของจักรพรรดิในการปกครองในสมัย Meiji ภายใต้การริเริ่มของ daimyo หนุมแห่งแคว้นทางใต้ของญี่ปุ่น

ระบบครอบครัวของญี่ปุ่นนอกจากจะมีบทบาทต่อ ความรู้สึกเป็นกลุ่มแล้ว ยังมีส่วนต่อการพัฒนาประเทศ ในแง่ของการสะสมทุน กล่าวคือระบบการสืบทอด ตกทอด ลูกชายคนโตจะเป็นผู้รับมรดกแต่เพียงผู้เดียว

จะแบ่งแยกไม่ได้ ระบบนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล มาก ทั้งนี้เพื่อว่าจะได้เรียกเก็บภาษีได้อย่างเต็มเม็ดเต็ม หนวย ในขณะเดียวกันระบบการสืบทอดตกทอดยังเป็น แหล่งของแรงงานเพื่อการอุตสาหกรรมอีกด้วย ทั้งนี้เพราะ ลูกชายคนรอง ๆ ยังไม่ได้รับมรดกหากไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ หรือพี่คนโตอีกต่อไปก็ต้องหางานทำใหม่ซึ่งมักจะเป็น งานในเมือง

ในภาคธุรกิจก็มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเรียกว่า สมาคมการค้าซึ่งมีมาก่อนสมัย Tokugawa เรียกว่า Nakama มีลักษณะเป็นการผูกขาด เนื่องจากพยายามกีด กันและจำกัดจำนวนสมาชิกโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น กีดกัน มิให้ผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกหาแหล่งเงินทุนหรือซื้อปัจจัยการ ผลิตอื่น ๆ ได้ ผู้มีอาชีพเดียวกันจะรวมกันเป็น nakama เป็นสมาคมพ่อค้า สมาคมนายทุน สมาคมกิจการโรงแรม โดยการถือหุ้น (kabu) และหุ้นเปลี่ยนมือกันได้โดยการ สืบทอดอย่างเดียว สมาชิกนอกจากจะมีอาชีพเดียวกัน มักจะอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันของเมือง และมีกิจการ สังคมร่วมกัน เช่น ไปวัดด้วยกันร่วมกันทำบุญสร้างวัด หรือสร้างถาวรวัตถุไว้วัดด้วยกัน เช่น ตะเกียงในวัด สมาคมการค้าจะวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ร่วม กันของสมาชิก ลดการแข่งขันและรักษาชื่อเสียงของ สมาคม เช่น กำหนดราคาขาย ควบคุมคุณภาพของสินค้า ที่ขาย ไม่ให้มีการทุจริตระหว่างสมาชิก แต่ประโยชน์ที่ สมาชิกได้รับจากสมาคมมากที่สุดก็คือการหาแหล่งเงินทุน และการประกันหนี้สิน สมาชิกที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะ ถูกขับออกจากกลุ่ม ซึ่งจะทำให้เสียชื่อเสียงและความเสียหาย มาสู่ธุรกิจของตนมาก ฉะนั้นสมาชิกแต่ละคนจะปฏิบัติ ตามกฎของกลุ่มอย่างเคร่งครัด การรวมตัวของผู้ประกอบการ อาชีพเดียวกันในลักษณะของ nakama แม้ว่าจะเกิดจาก ความรู้สึกอยากจะรวมตัวกันเพื่อป้องกันตนเอง แต่ลักษณะ ของการรวมตัวก็คือการผูกขาดและเป็นเครื่องมือสำคัญ

อย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการสะสมทุน และส่งเสริมการผลิต เนื่องจากผู้ผลิตได้รับการคุ้มครองอย่างดี การผลิตได้รับการส่งเสริมปรับปรุงให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน

สมาคมการค้าเป็นสถาบันที่ได้รับการส่งเสริมของรัฐบาล Tokugawa ในระยะแรก ๆ มาก เนื่องจากเป็นเครื่องมือในการควบคุมการผลิต ควบคุมราคา และคุณภาพของสินค้า และในขณะเดียวกันเป็นเครื่องมือสำคัญในการหารายได้ เนื่องจากสมาคมเหล่านี้ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่รัฐบาล และประการสุดท้ายก็คือลักษณะของการจัดตั้ง และบริหารสมาคม ยังเป็นการสนับสนุนระบบการแบ่งชนชั้นในสังคมญี่ปุ่น

กล่าวคือในสมาคมจะมีระบบการฝึกหัดงาน (Apprentice System) ซึ่งผู้ฝึกงานจะต้องเริ่มต้นจากการเป็นผู้ฝึกงาน (Totai) แล้วเลื่อนฐานะเป็นช่างทดลอง (Shokunin หรือ Journey man) และหลังจากนั้นจึงจะได้เป็นนายช่าง (Oyakata หรือ Master) ซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าในธุรกิจของตนเองได้ แม้แต่ในบริษัทใหญ่ (Merchant House) ลูกจ้างในบริษัทก็ยังมีฐานะแตกต่างกัน และต้องใช้เวลาเนิ่นนานมากกว่าจะผ่านขั้นตอน และได้เลื่อนตำแหน่งสูง ๆ ขึ้นไป

ระบบครอบครัวยังเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างระหว่างบุคคลภายนอกและบุคคลภายใน หรือความรู้สึกแตกต่างระหว่างเขาและเรา* ซึ่งนำไปสู่การแข่งขันกันระหว่างกลุ่มภายในประเทศและขยายตัวไปจนถึงการแข่งขันระหว่างประเทศด้วย การแข่งขันจึงเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมญี่ปุ่นมีความเจริญรุดหน้ากว่าอีกหลายประเทศซึ่งเริ่มจากความต้องพัฒนาที่ใกล้เคียงกัน

ปัญหาที่น่าขบคิดก็คือทั้ง ๆ ที่ภายในกลุ่มประกอบไปด้วยคนซึ่งมีฐานะต่างกัน และผู้น้อยมีข้อผูกพันที่จะต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่มากกว่า เหตุใดผู้น้อยจึงยอมรับสภาพดังกล่าวโดยไม่ได้แย้งหรือคัดค้านอำนาจที่เหนือกว่า คำตอบมีอยู่ในปรัชญาของการรวมกลุ่มว่าการที่เข้ามารวมกลุ่มก็เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม และในฐานะเป็นสมาชิกย่อมได้รับประโยชน์ในที่สุด และการเชื่อฟังเป็นสิ่งที่ดีปฏิบัติ ผู้ใหญ่ที่มีอำนาจเหนือกว่าหรืออาวุโสกว่ามีหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือจะต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้น้อยต้องคอยดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของผู้น้อย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้น้อยยอมปฏิบัติตามคำสั่งเชื่อฟังลักษณะการปฏิบัติตนดังกล่าวของผู้ใหญ่จึงทำให้ความสามัคคีในกลุ่มดำเนินไปได้อย่างราบรื่นโดยปราศจากความขัดแย้งและผลักดันให้กลุ่มก้าวหน้าต่อไป ในสมัย Tokugawa จะพบว่าแม้สังคมจะมีชนชั้น และชาวนาจะเป็นชนชั้นซึ่งโดยประเพณีมีสถานภาพสูงรองจากชนชั้นนักรบ แต่ในทางปฏิบัติมีความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก ต้องทำงานหนักมากเพื่อเลี้ยงดูชนชั้นนักรบ ฐานะแท้จริงจึงดูจะด้อยกว่าพ่อค้า แต่ชาวนาเหล่านี้ก็ยังพร้อมที่จะทำงานหนักต่อไป เพราะชนชั้นนักรบซึ่งเป็นผู้ปกครองได้พยายามให้การสนับสนุนวิทยาการด้านการเกษตร เช่น ระบบชลประทาน การใช้ปุ๋ย การปลูกพืชหมุนเวียน เป็นต้น แม้ว่าวัตถุประสงค์แท้จริงของชนชั้นปกครองเหล่านี้ จะทำไปเพื่อจะได้เก็บภาษีจากชาวนาให้ได้มากขึ้นก็ตาม บริษัทธุรกิจขนาดใหญ่ (Zaibutsu) ก็เริ่มต้นจากธุรกิจของครอบครัว และปัจจุบันก็ยังมีลักษณะเป็นธุรกิจของครอบครัวอยู่ แม้ในบริษัทอื่น ๆ โดยทั่วไปก็ได้นำเอาระบบครอบครัวเข้ามาใช้ในการบริหารงาน กล่าวคือจะ

* มีผู้กล่าวว่าความรู้สึกนั้นนอกจากจะถูกหล่อหลอมด้วยระบบครอบครัวแล้ว ยังมีสิ่งอื่น ๆ อีกที่อาจนำไปสู่ความรู้สึกดังกล่าวได้ เช่นการที่ญี่ปุ่นปิดประเทศเป็นเวลานาน รวมทั้งการที่ลักษณะที่ตั้งของญี่ปุ่นเป็นเกาะอยู่โดดเดี่ยวจากประเทศอื่น ตลอดจนการที่ญี่ปุ่นมีความล้าหลังและเป็นผู้ต้องรับวัฒนธรรมของจีนและเกาหลีมาโดยตลอดจนเกิดความรู้สึกต่ำต้อยกว่า

ต้องสร้างความรู้สึกให้เหมือนหนึ่งว่าทุกคนในบริษัทอยู่ในครอบครัวเดียวกัน และจะต้องช่วยกันทำงานของบริษัท โดยบริษัทจะต้องเอาใจใส่ในเรื่องสวัสดิการ ค่าตอบแทน ตลอดจนการเอาใจใส่ในครอบครัวของพนักงานบริษัทด้วย

เราอาจถือได้ว่าระบบครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญที่เป็นแบบอย่างของการจัดรูปองค์กรในสังคมญี่ปุ่น ระบบนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวดิ่งตามลำดับชั้นภายในกลุ่ม แต่ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวมิได้นำไปสู่ความขัดแย้งในกลุ่ม แต่กลับมีการผสมผสานกันอย่างดีจนสามารถใช้เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการได้และสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สังคมจะขาดเสียไม่ได้ ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาประเทศในลักษณะนี้จึงกล่าวได้ว่าค่านิยมของญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นมีความพร้อมในการพัฒนาประเทศมากกว่าประเทศอื่น ๆ ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับใกล้เคียงกัน

สำหรับกรณีของประเทศไทยนั้น มีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญในการรวมกลุ่มของคนไทยอยู่หลายท่าน ทั้งที่เป็นคนไทยและชาวต่างประเทศ

เทียนวอชอน นักคิดนักเขียนคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้วิจารณ์ว่าประเทศไทยยังมีความล้าหลังและสาเหตุประการหนึ่งของความล้าหลังก็คือ คนไทยไม่ค่อยร่วมมือร่วมใจกันเหมือนชาติอื่น ๆ แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้ นักมานุษยวิทยา หรือนักพัฒนา ที่ได้เข้าไปสังเกตพฤติกรรมของประชาชนในบางท้องที่ ก็ให้ความเห็นในทำนองเดียวกันว่าคนไทยไม่ค่อยชอบรวมกลุ่มกัน หากจะรวมตัวกันก็เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นการรวมตัวกันในระยะสั้น เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้น ๆ แล้ว กลุ่มก็สลายตัวไปดังเช่นการรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดงานบุญ ประเพณี การกีฬา หรือการละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น

Eliezer B. Ayal ได้พยายามศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าทางสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยระบุปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การสะสมทุน การทำงานอย่างเป็นระบบ ความขยันขันแข็ง และการร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และการสร้างสรรค์ เขาได้ให้ข้อสรุปว่า คุณค่าของสังคมไทยไม่เอื้ออำนวยให้มีการร่วมมือกัน ดังนั้นไทยจึงไปช้ากว่าญี่ปุ่นในด้านพัฒนาการทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยเกี่ยวกับค่านิยม หรือคุณค่าทางสังคมของไทย ทั้งที่เป็นงานของคนไทย หรือชาวต่างชาตินี้ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาถึงค่านิยมของสังคมโดยส่วนรวม และค่านิยมที่ค่อนข้างจะเด่นชัดในสังคมไทยก็คือ การยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ หรือผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์ และค่านิยมดังกล่าวนี้ ค่อนข้างจะเป็นปฏิปักษ์ต่อการรวมกลุ่ม การร่วมมือร่วมใจกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มโดยส่วนรวม

จากการศึกษาค่านิยมของคนญี่ปุ่น เขาจะพบว่ามิหลายปัจจัยไม่ว่าในด้านศาสนา ระบบการปกครอง ระบบครอบครัว ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดความสำคัญต่อกลุ่ม จึงเป็นผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในกรณีของประเทศไทย ผู้เขียนจะอาศัยผลงานร่วม ของผู้ทรงคุณวุฒิหลายด้านเพื่อเสนอข้อสรุปว่ามีปัจจัยใดบ้าง ที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างความสำเร็จต่อกลุ่ม ความจงรักภักดีต่อกลุ่ม และการปฏิบัติทุกอย่างเพื่อความเจริญก้าวหน้าของกลุ่ม

ประการแรก ระบบการปกครองของไทย ระบบการปกครองของไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า และการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองที่มีการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง พระมหากษัตริย์ทรง

เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ และทรงใช้อำนาจในการปกครองประเทศโดยผ่านเหล่าข้าราชการน้อยใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งมียศตำแหน่ง ลดหลั่นกันไปตามลำดับ ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างเข้มงวด โดยกษัตริย์และชนชั้นปกครองกลุ่มน้อยนี้เองมีส่วนทำให้ประชาชนคนไทยเคยชินต่อการยอมรับใช้คนอื่น ยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า เชื่ออย่างง่าย ๆ และไม่ดิ้นรน มีผู้ให้ความเห็นว่า การที่ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สามารถคงอยู่ได้ในสังคมไทยก็เนื่องจากสังคมไทยได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ในแนวความคิดที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์โดยธรรมชาติเป็นคนบาป มีกิเลสตัณหาและความโลภอยู่ในกมลสันดาน ดังนั้นจึงต้องมีผู้ปกครองเพื่อออกกฎหมาย และลงโทษหากมีการฝ่าฝืนกฎหมายเกิดขึ้น ดังนั้นผู้ปกครองจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมี และในแง่ของศาสนาพุทธ สิทธิอันชอบธรรมในการปกครองของผู้ปกครองอยู่ที่อำนาจธรรม กล่าวคือผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม

ลักษณะของการปกครองดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ขึ้นในสังคมไทย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความฐานะสูงกว่ากับผู้มีความฐานะต่ำกว่า ผู้มีความฐานะสูงกว่าหรือผู้อุปถัมภ์อาจมีผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ก็หลายคนรวมเรียกว่าสมัครพรรคพวก ซึ่งเป็นการรวมตัวกันโดยผูกพันกับหัวหน้าหรือผู้อุปถัมภ์คนเดียวกัน เป็นการรวมกลุ่มผูกพันกันโดยการยึดตัวบุคคลมิใช่หลักการหรืออุดมการณ์ใด/การรวมตัวดังกล่าวจึงมิได้ก่อให้เกิดความสำคัญในการรวมกลุ่มแต่ประการใด กลุ่มจะคงอยู่ได้ตราบเท่าที่หัวหน้ายังอยู่และยังเป็นประโยชน์ต่อผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ ถ้าหัวหน้าตายหรือไม่มีประโยชน์อีกต่อไป กลุ่มก็จะสลายไป

ในปัจจุบันแม้ว่ารูปแบบของการปกครองจะเป็นประชาธิปไตย แต่เราไม่สามารถจะปฏิเสธได้ว่า การปกครองของไทยยังมีการรวมอำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง มากกว่าจะมีการกระจายอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่น ดังนั้นความรู้สึกในการยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ และความรู้สึกพึ่งพิงผู้ปกครองจึงยังคงอยู่ ฉะนั้นหากจะมีการรวมกลุ่มกัน การรวมกลุ่มก็จะเป็นแบบสมัครพรรคพวก หรือการรวมกลุ่มโดยการจัดตั้งของผู้ปกครอง มิได้เกิดจากจิตสำนึกและความต้องการของสมาชิกกลุ่ม เพื่อผลประโยชน์ของทุกคนร่วมกัน

ประการที่สอง การอบรมภายในครอบครัว การอบรมภายในครอบครัวทำให้ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์เข้มข้นยิ่งขึ้น กล่าวคือ เด็กไทยจะได้รับการสั่งสอนให้รู้จักเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ ดังนั้นเด็กไทยจึงไม่มีโอกาสคิดอย่างเป็นอิสระ และต้องปฏิบัติตามที่เขาถูกสั่งให้ทำการอบรมดังกล่าวจึงทำให้คนไทยมีแนวโน้มที่จะจำนนต่อผู้มีอำนาจ และแสวงหาความมั่นคงให้แก่ตนเอง โดยการหาผู้อุปถัมภ์

อย่างไรก็ตามรูปแบบของครอบครัว และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับครอบครัวญี่ปุ่น คือครอบครัวส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย แม้ว่าในสังคมไทยการสืบมรดกเป็นแบบแบ่งมรดกให้แก่ลูกไม่ว่าชายหรือหญิงเป็นจำนวนเท่ากัน อาจจะมีเฉพาะลูกสาวคนเล็กเท่านั้นที่จะได้บ้านและที่ดินเพิ่ม เนื่องจากเธอจะต้องเป็นคนดูแลพ่อแม่ต่อไปแต่ลูก ๆ ที่ได้มรดกและแต่งงานไปก็ยังคงอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์ภายในสมาชิกในครอบครัว หรือในหมู่เครือญาติน่าจะเป็นฐานที่ดีสำหรับการรวมกลุ่ม งานวิจัยทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาได้กล่าวถึงการรวมตัวกันในหมู่ญาติสนิท หรือเพื่อนบ้านใกล้ชิด เพื่อประกอบกิจกรรมบางอย่างเช่น การแลก

เปลี่ยนแรงงานในการทำนา การเป็นกรรมกรวัด กรรมกรโรงเรียน หรือร่วมกันตัดสินใจปัญหาความขัดแย้งในชุมชนร่วมกัน แต่มีข้อสังเกตว่า ความสัมพันธ์และความร่วมมือดังกล่าวเป็นการรวมกันอย่างไม่เป็นพิธีการ ความผูกพันไม่ได้เป็นไปโดยกลุ่ม แต่เป็นการผูกพันส่วนตัวระหว่างบุคคลต่อบุคคลมากกว่า ผู้เขียนจึงใคร่ระบุว่า ความสัมพันธ์และการอบรมภายในครอบครัวของไทยและญี่ปุ่น แม้จะไม่ต่างกันมากนัก แต่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวหรือตระกูล หรือหมู่บ้านเป็นส่วนรวม ความรู้สึกที่จะร่วมมือกันเพื่อครอบครัวหรือหมู่บ้านยังไม่เข้มข้นพอที่จะเป็นฐานสำหรับการรวมกลุ่มในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากมิได้ถูกผสมผสานด้วยความจงรักภักดี เช่น แนวคิดของลัทธิขงจื้อ ตลอดจนการที่ฝ่ายปกครองมิได้นำเอาความสัมพันธ์ดังกล่าวมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างความร่วมมือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเป็นทางการดังเช่นระบบการปกครองท้องถิ่นของญี่ปุ่น

ประการที่สาม ศาสนาพุทธเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่หลายคนเห็นว่าก่อให้เกิดค่านิยมที่มีลักษณะเป็นปัจเจกชน กล่าวคือแต่ละคนรับผิดชอบชีวิตของตนเอง ไม่ต้องผูกพันกับคนอื่น หรือสังคมอื่น เป็นการสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้คนไทยเชื่อในกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่ ดังนั้นแต่ละคนจึงต้องหมั่นกระทำความดี และการทำบุญจะเป็นส่วนหนึ่งของกรรมดี ความร่ำรวยหรือสวัสดิการของคนในชาตินี้หรือในชาติหน้าจะขึ้นอยู่กับภาระสะสมบุญในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นคนจะไม่รู้สึกว่าตนจะต้องผูกพัน หรือรับผิดชอบต่อใครที่ไหนนอกจากตัวเอง ดังนั้นจึง

เป็นการยากที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกที่จะรวมกลุ่ม และมีเป้าหมายอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวว่า พุทธศาสนามีได้เน้นในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกันอย่างเป็นทางการ ยกเว้นในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา ซึ่งในกรณีดังกล่าวย่อมทำให้เงื่อนไขที่จะรวมตัวกันของชาวพุทธน้อยลงไปอีก

ประการสุดท้าย นโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมให้มีการรวมตัวกัน ในขณะที่รัฐบาลญี่ปุ่นได้หยิบยกเอาค่านิยมในการรวมกลุ่ม และความจงรักภักดีต่อกลุ่มเป็นเครื่องมือในการสร้างเสถียรภาพ และความเจริญก้าวหน้าของประเทศ โดยการกำหนดเป็นรูปแบบของการปกครองตนเอง และการส่งเสริมให้เอกชนได้รวมตัวกันในรูปของสมาคมการค้าต่าง ๆ นโยบายรวมของรัฐบาลไทยกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือการปกครองยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม และการรวมตัวกันไม่ว่าในรูปของสมาคมกรรมการหรือสมาคมการค้า รัฐบาลอนุญาตให้มีขึ้นก็เพื่อประโยชน์ในการควบคุมมากกว่าที่มีเจตนารมณ์ให้เกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

อาจจะมีปัจจัยอีกมากมายที่มีบทบาทต่อจิตสำนึกต่อกลุ่ม ในประเทศไทยและญี่ปุ่น ซึ่งผู้เขียนไม่สามารถจะค้นคว้าได้ทุกแห่งทุกมุม แต่เมื่อพิจารณาจากแนวความคิดความเชื่อทางศาสนา ระบบการปกครอง และระบบครอบครัวและนโยบายของรัฐในสองประเทศจะพบว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้มีส่วนทำให้เกิดความแตกต่างในจิตสำนึกต่อกลุ่มในประเทศทั้งสอง

บรรณานุกรม

Dore, Ronald P, *Education in Tokugawa Japan* University of California Press, Berkley, 1965.

Fukutabe, Tadashi, *The Japanese Social Structure* Translated by Ronald P. Dore. University of Tokyo Press, 1981.

Yasukichi Yasuba and Likhit Dhiravegin. *Conditions, Institutional Changes, Policy and Their Consequence : Siam and Japan 1850-1914* in Kazushi Ohkawa and Gustav Ranis with Larry Meissen *Japan and the Developing countries. A comparative Analysis*. Basil Blackwell, New York 1985.

Nakane, Chei *Japanses Society*, Fenquin Book Ltd. 1979.

Punyodayana, Boonsan ng. *Thai Selective Social Change : A study with Comparative Reference to Japan* Zerox University Microfilm, Ann. Arbor Michigan 1976.

Reischauer, Edwin O, *Japan : The Story of a Nation* Charles E Tuttle Co. Tokyo 1971.

Sansom George B. *A History of Japan 1615-1867* Charles E Tuttle Co. Tokyo 1979.

Yoshihara, Kunio, *The Tokugawa Value System* (Memograph).

คึกฤทธิ์ ปราโมช ฉากญี่ปุ่น

Oshima, Harry, *Manpower Quality in Differential Economic Growth Between East and Southeast Asia*. in Chira Hongladarom and Medhi Krongkaw (ed) *Comparative Development : Japan and Thailand*, Thammasat University Press Bangkok, 1981.

วริยา ศิวะศรียานนท์ และทวีวัฒน์ ปุณศรีวิวัฒน์. *บุคลิกภาพและลักษณะนิสัยของคนไทยในทัศนะของทางตะวันตก* สมัยอยุธยา-พ.ศ. 2475 สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช กรุงเทพฯ 2523

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทรวณิช. *ความคิดทางการเมือง และสังคมไทย* เอกสารวิจัยหมายเลข 6 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 2523

เนจอร์ อธิจิระจรัส (แปล) *โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย* สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 2526

สมเกียรติ วันทะนะ. *วิวัฒนาการขั้นแรงงานไทย : คำโครงประวัติศาสตร์แรงงานครบรอบสองร้อยปี* สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 2525

Eliezer B Ayal *Value system and Economic Development in Japan and Thailand*. The Journal of Social Issue. January 1963. Vol XIX No 1